

Agama Awal ở Champa: Cấu trúc tôn giáo và vai trò giáo sĩ Acar

Nghiên cứu về hệ phái Agama Awal - một hình thức Hồi giáo sơ kỳ tại Panduranga (Champa), tập trung vào tổ chức tôn giáo, cơ cấu chức sắc Acar và vai trò của họ trong việc điều phối nghi lễ, truyền thừa thiên Kinh Koran (Koran), cũng như duy trì bản sắc văn hóa, tôn giáo Cham. Đồng thời, nghiên cứu tiến hành so sánh ý nghĩa của Acar với các mô hình chức sắc trong những truyền thống Hồi giáo khác nhằm làm rõ tính đặc thù của Islam Champa.

*TS. Putra Podam
Email: putrapodam@gmail.com*

1. Dẫn nhập

Trong tiến trình lịch sử của Champa, Hồi giáo (Islam) được tiếp nhận từ khoảng thế kỷ X thông qua các mạng lưới giao thương và giao lưu văn hóa khu vực. Trải qua nhiều biến động, đặc biệt từ sau thế kỷ XVI, Islam tại Champa phát triển mạnh và dần hình thành những cấu trúc tôn giáo mang tính đặc thù, trong đó Agama Awal giữ vai trò quan trọng trong đời sống tinh thần và xã hội của cộng đồng Cham.

Agama Awal có thể được hiểu như một hình thái Islam giai đoạn đầu tại Champa, khi tôn giáo này trong quá trình tiếp nhận vẫn gắn liền với các yếu tố văn hóa và tín ngưỡng bản địa. Hiện tượng này phù hợp với quy luật phổ biến ở Đông Nam Á, nơi các tôn giáo ngoại nhập thường được điều chỉnh để thích nghi với bối cảnh địa phương. Những đặc điểm như hệ thống giáo sĩ Acar, cấu trúc nghi lễ và tổ chức cộng đồng phản ánh một giai đoạn phát triển chưa hoàn toàn chuẩn hóa của Islam, hơn là sự tồn tại của một hệ thống tôn giáo độc lập.

Trong quá trình hình thành, Islam tại Champa có thể đã tiếp nhận nhiều ảnh hưởng khác nhau. Giai đoạn sớm cho thấy những dấu vết gần với Shia Islam, thể hiện qua vai trò nổi bật của giới chức sắc, trong khi từ sau thế kỷ XVI, ảnh hưởng của Sunni Islam trở nên rõ nét hơn. Tuy nhiên, các yếu tố này cần được hiểu như những lớp tác động lịch sử kế tiếp trong nội bộ Islam, không phải là cơ sở để tách Agama Awal thành một hệ thống tôn giáo riêng biệt.

Từ đó, nghiên cứu này hướng đến việc làm rõ Agama Awal như một hình thái Islam mang tính địa phương hóa sâu sắc tại Champa, hình thành qua nhiều giai đoạn lịch sử và phản ánh trạng thái phát triển chưa hoàn chỉnh về giáo lý và thực hành. Trên cơ sở đó, Agama Awal cần được xác định là một bộ phận trong tiến trình phát triển của Islam Champa, thay vì được diễn giải như một tôn giáo nằm ngoài Hồi giáo.

2. Islam Champa trước và sau thế kỷ XV

2.1. Nguồn gốc Islam tại Champa

Sự du nhập của Islam vào Champa gắn liền với mạng lưới thương mại hàng hải trải dài từ Trung Đông đến Đông Nam Á trong thời kỳ trung đại. Từ khoảng thế kỷ X đến XIV, Champa, với vị trí chiến lược trên tuyến giao thương Biển Đông, trở thành điểm dừng chân của các thương nhân đến từ thế giới Hồi giáo, bao gồm người Ả Rập, Ba Tư và Ấn Độ. Thông qua các tuyến này, không chỉ hàng hóa mà cả tôn giáo, tư tưởng và thực hành văn hóa được truyền bá vào khu vực.

Các cộng đồng Muslim (Bani) từ bán đảo Ả Rập và Ba Tư, cùng với các nhóm Hồi giáo từ tiểu lục địa Ấn Độ, đã thiết lập quan hệ lâu dài với Champa. Quá trình này diễn ra trong một “không gian Ấn Độ Dương mở rộng”, nơi Islam lan tỏa chủ yếu thông qua thương mại và hôn nhân, hơn là chinh phục quân sự. Vì vậy, Islam tại Champa phát triển theo hướng từ từ, phi tập trung và có khả năng thích nghi cao với bối cảnh văn hóa địa phương.

Đồng thời, Champa giữ vai trò kết nối với các trung tâm Islam lớn trong khu vực như Malacca và Aceh. Sự giao lưu này góp phần củng cố sự hiện diện của Islam, đồng thời thúc đẩy sự hình thành các cộng đồng Muslim bản địa, bao gồm cả người định cư và người Cham cải đạo thông qua quan hệ hôn nhân và tiếp xúc văn hóa.

Từ sau thế kỷ XV, tại Panduranga, Islam dần trở thành tôn giáo có ảnh hưởng chi phối đời sống xã hội, dù vẫn tồn tại song song với Hinduism (Balamon) và các tín ngưỡng bản địa. Dưới thời các vua như Po Mah Taha và Po Rome, xu hướng này ngày càng rõ nét và tiếp tục duy trì Islam cho đến khi Champa chấm dứt vào năm 1832, góp phần củng cố vị thế của Islam trong khu vực.

2.2. Biến cố thế kỷ XV và sự chuyển đổi tôn giáo

Mặc dù Islam đã hiện diện từ sớm và giữ vai trò chủ đạo tại Vijaya từ giữa thế kỷ XIV dưới triều Chế Bồng Nga, sự kiện sụp đổ Vijaya năm 1471, khi Đại Việt tấn công và phá hủy kinh đô, đã đánh dấu bước ngoặt quan trọng trong lịch sử chính trị và tôn giáo Champa. Trung tâm quyền lực và văn hóa bị tàn phá, kéo theo sự suy yếu nghiêm trọng của hệ thống Brahmanism (Balamon), vốn trước đó giữ vai trò chi phối đời sống tinh thần và chính trị. Sự suy giảm của giới tư tế Balamon đã tạo ra khoảng trống tín ngưỡng trong xã hội Champa.

Trong bối cảnh xã hội phân tán và tái cấu trúc, Islam dần chuyển từ vị thế thiểu số sang giữ vai trò trung tâm trong đời sống cộng đồng. Từ sau thế kỷ XV, các cộng đồng Muslim (Bani) bắt đầu củng cố tổ chức tôn giáo, xây dựng thánh đường và tăng cường vai trò của giới giáo sĩ. Quá trình này không đơn thuần là sự tiếp nhận từ bên ngoài, mà phản ánh sự thích nghi của Islam với bối cảnh văn hóa Cham, trong điều kiện giáo lý và thực hành chưa hoàn toàn chuẩn hóa theo mô hình kinh viện quốc tế.

Chính trong quá trình đó, một cấu trúc tôn giáo, xã hội mới dần hình thành, với tầng lớp giáo sĩ (Acar) giữ vai trò trung tâm trong việc điều phối nghi lễ, truyền dạy kinh Koran (Koran) và hướng dẫn đời sống cộng đồng. Đồng thời, các thiết chế mang tính bản địa như quan hệ thầy-trò, truyền khẩu kinh điển và nghi lễ thích nghi với phong tục địa phương được củng cố, tạo nền tảng cho sự hình thành một hình thái Islam Champa đặc thù (Agama Awal).

Do đó, sự sụp đổ Vijaya không chỉ là biến cố chính trị, mà còn là chất xúc tác cho quá trình chuyển đổi tôn giáo, trong đó Islam tại Panduranga từng bước xác lập vị thế trung tâm, đồng thời định hình một hệ thống tôn giáo mang tính địa phương hóa sâu sắc trong lịch sử Champa.

2.3. Hình thành hai hệ phái: Awal và Ahier

Từ thế kỷ XVII, cộng đồng Islam tại Champa, đặc biệt ở Panduranga, hình thành hai hệ phái chính, phản ánh quá trình phát triển tôn giáo trong bối cảnh xã hội Cham:

1. Agama Awal: thường được gọi là “Hồi giáo sơ kỳ” hoặc “Hồi giáo giai đoạn đầu”. Đây là hình thái Islam chưa hoàn toàn chuẩn hóa, tương tự các cộng đồng Islam sớm ở Đông Nam Á như Patani hay Kelantan. Hệ phái này nhấn mạnh tính độc thần, thờ phượng Allah duy nhất, đồng thời tổ chức đời sống tôn giáo dựa trên nghi lễ, truyền thống địa phương và hệ thống thầy-trò, bao gồm việc truyền khẩu thiên kinh Koran. Giáo sĩ Acar trực tiếp thực hiện nghi lễ tại thánh đường, đặc biệt trong tháng Ramadan (Ramawan).

2. Agama Ahier: thường được gọi là “Hồi giáo muộn”. Hệ phái này thể hiện mức độ tiếp biến cao hơn với văn hóa bản địa, chịu ảnh hưởng từ Hinduism và các tập tục truyền thống Cham. Mặc dù vẫn thừa nhận Allah là đáng tối cao, hệ thống này đồng thời duy trì việc tôn kính các thần linh, anh hùng và biểu tượng văn hóa Champa.

Mối quan hệ giữa Awal và Ahier

Một số cách diễn giải trước đây cho rằng Awal và Ahier là hai hệ thống “dung hợp” lẫn nhau. Trong đó Awal thờ thần linh Ahier và ngược lại Ahier thờ thần linh Awal. Tuy nhiên, cách hiểu này không chính xác. Tại Panduranga, cả Agama Awal và Agama Ahier đều tôn thờ Allah là đáng tối cao, nhưng mỗi bên đảm nhiệm những vai trò khác nhau trong đời sống tôn giáo.

Sự phân công chức năng thể hiện rõ qua vai trò của giáo sĩ Acar. Trong các nghi lễ mang tính cầu nguyện hướng đến Allah (như cầu sức khỏe, cầu an, nghi lễ Rija...), tín đồ Ahier thường mời Acar của Agama Awal thực hiện. Ngược lại, Acar không tham gia các nghi lễ thờ thần linh Champa; khi đến đền tháp Champa thì Acar chỉ đứng ở bên ngoài, không thực hành nghi lễ Hinduism. Trong khi đó, tín đồ Ahier vẫn có thể tham gia cầu nguyện tại thánh đường Awal, đặc biệt trong tháng Ramadan (Ramawan).

Do vậy, Agama Awal không phải là một hệ thống “dung hợp” với Ahier theo nghĩa tín ngưỡng hỗn hợp, mà là một hình thái Islam giữ vai trò trung tâm trong các nghi lễ hướng đến Allah. Hai hệ phái cùng tồn tại trong một cấu trúc tôn giáo chung, phản ánh các cấp độ phát triển và thích ứng khác nhau của Islam trong xã hội Champa.

3. Bản chất tôn giáo của Agama Awal

3.1. Một hệ thống Islam - Agama Awal

Agama Awal, hay còn gọi là Bani Awal, không thể xếp vào các nhánh chuẩn mực như Islam Sunni hay Islam Shia (Shi'a) theo tiêu chuẩn quốc tế. Đây là một hình thái Islam giai đoạn đầu tại Champa, chịu ảnh hưởng Shia trong giai đoạn trước thế kỷ XV và ảnh hưởng Sunni Shafi'i từ sau thế kỷ XVI, đồng thời phát triển trong bối cảnh văn hóa và lịch sử đặc thù của cộng đồng Cham.

Hiện tượng này phù hợp với xu hướng chung ở Đông Nam Á, nơi các cộng đồng Muslim tại Malacca, Kelantan, Patani, Aceh hay Java đều hình thành các dạng thức Islam mang tính địa phương hóa. Trong trường hợp Champa, Islam tại Panduranga phản ánh sự tiếp biến giữa giáo lý Hồi giáo và nền văn hóa Cham, tạo nên một hệ thống tôn giáo có bản sắc riêng nhưng vẫn nằm trong khung Islam.

Về bản chất, Agama Awal là một tôn giáo độc thần, thờ phượng Allah duy nhất và công nhận Muhammad là vị Thiên sứ cuối cùng, với kinh điển trung tâm là Koran. Tuy nhiên, do phát triển trong điều kiện lịch sử đứt đoạn và không gắn với các trung tâm học thuật lớn, hệ thống này chưa đạt đến mức chuẩn hóa như các hình thái Islam khác, đồng thời vẫn lưu giữ những dấu vết đa tầng từ cả Shia và Sunni.

Một đặc điểm quan trọng của Agama Awal là cấu trúc tổ chức gồm hai tầng lớp rõ rệt:

- **Giáo sĩ - Acar** (tầng lớp thứ nhất): trực tiếp thờ phượng Allah, tuân phục Muhammad, thực hành nghi lễ, đọc và truyền dạy thiên kinh Koran, giữ vai trò trung tâm trong các lễ Ramadan (Ramawan), Eid al-Adha (Waha) và các nghi lễ vòng đời của người Cham Bani (Cham có đạo);
- **Tín đồ - Gahéh** (tầng lớp thứ hai là tín đồ thường dân): tham gia đời sống tôn giáo thông qua sự hướng dẫn của Acar, gián tiếp thờ phượng Allah, và trong một số trường hợp có thể trở thành giáo sĩ khi được đào tạo đầy đủ.

Do vậy, khi nghiên cứu hệ phái Awal (Islam Champa hay Hồi giáo Awal), trọng tâm là tầng lớp giáo sĩ Acar và hệ thống nghi lễ, thay vì chỉ xem xét tín đồ ở cấp độ cộng đồng (tín đồ thường dân Gahéh).

Trong thực hành, thiên kinh Koran chủ yếu được truyền dạy theo phương thức truyền khẩu, đọc bằng tiếng Ả Rập nhưng phát âm theo giọng Cham; việc giải thích nội dung thường gắn với ngữ cảnh văn hóa địa phương. Điều này cho thấy Agama Awal là một hình thái Islam mang tính thực hành cao, vừa duy trì các yếu tố cốt lõi của giáo lý, vừa thích nghi với đời sống xã hội Cham.

Từ đó có thể thấy, Agama Awal không phải là một tôn giáo tách biệt, mà là một dạng thức Islam đặc thù tại Champa, một hệ thống vừa mang dấu ấn lịch sử Shia và Sunni, vừa thể hiện rõ quá trình địa phương hóa, với vai trò trung tâm của giáo sĩ Acar trong việc duy trì đời sống tôn giáo, văn hóa và xã hội của cộng đồng.

3.2. Dấu vết Shia và Sunni trong Agama Awal

Các nghiên cứu hiện nay cho thấy Agama Awal chịu ảnh hưởng đa tầng từ cả Shia Islam và Sunni Islam, phản ánh quá trình tiếp nhận Islam qua nhiều kênh giao lưu và vùng văn hóa khác nhau.

3.2.1. Dấu vết Shia (Ba Tư) trong Agama Awal

Các tư liệu lịch sử và văn bản cho thấy Agama Awal mang những ảnh hưởng từ truyền thống Shia, chủ yếu thông qua các quan hệ thương mại và giao lưu văn hóa với khu vực Ba Tư trong giai đoạn từ thế kỷ X-XV. Những ảnh hưởng này không thể hiện ở giáo lý chính thống, mà chủ yếu bộc lộ trong cấu trúc tổ chức và thực hành tôn giáo:

- Cấu trúc nghi lễ và vai trò giáo sĩ: Một số nghi lễ tôn giáo trong Agama Awal phản ánh cấu trúc tổ chức có tính “trung gian” tương đồng với truyền thống Shia, trong đó giáo sĩ không chỉ hướng dẫn nghi lễ mà còn giữ vai trò cầu nối giữa cộng đồng với Thượng đế. Một số nghi lễ liên quan đến việc tưởng nhớ, tôn kính các chức sắc tôn giáo, gợi nhớ đến cách các tín đồ Shia tôn trọng các học giả cao cấp (Ayatollah) như người hướng dẫn đạo đức và giáo lý.

- Vai trò trung gian của giáo sĩ (Acar): Tầng lớp Acar trong Agama Awal đảm nhiệm chức năng định hướng giáo lý và đời sống đạo đức cho cộng đồng, từ việc dạy thiên kinh Koran, tổ chức nghi lễ đến giải quyết các vấn đề xã hội. Vai trò này tương đồng với vị trí Ayatollah trong Shia, vốn là học giả tối cao, có quyền giải thích giáo lý và hướng dẫn tín đồ. Tuy nhiên, khác với Ayatollah, Acar là sản phẩm của truyền thừa địa phương, phát triển trong bối cảnh văn hóa Cham và không có quyền lực chính trị tập trung.

- Niềm tin vào giáo sĩ: Trong Agama Awal, giáo sĩ được tín đồ tôn kính và coi là người định hướng giáo lý và đạo đức, thể hiện vai trò trung gian với Allah. Điều này phản ánh ảnh hưởng Shia trong cách tổ chức tôn giáo, nơi giáo sĩ được xem như điểm tham chiếu tối cao trong việc giải thích giáo lý.

- Đặc điểm địa phương hóa: Dấu vết Shia trong Agama Awal không đồng nghĩa với việc hệ thống này trở thành một nhánh Shia chuẩn mực; mà các ảnh hưởng này được tiếp nhận và thích nghi với bối cảnh Champa, hòa nhập vào cấu trúc tôn giáo bản địa, kết hợp với các phương thức truyền khẩu, nghi lễ và văn hóa Cham để hình thành hình thái Islam độc đáo của Panduranga.

Dấu vết Shia trong Agama Awal chủ yếu thể hiện ở cấu trúc giáo sĩ và vai trò trung gian trong đời sống cộng đồng, hơn là ở nội dung giáo lý hay thực hành Shia chính thống. Điều này phản ánh quá trình tiếp nhận Islam mang tính xuyên văn hóa và góp phần tạo nên tính đa tầng của hệ thống tôn giáo tại Champa.

3.2.2. Ảnh hưởng Sunni Shafi'i Đông Nam Á trong Agama Awal

Bên cạnh dấu vết Shia, Agama Awal cũng chịu ảnh hưởng rõ rệt từ Sunni Shafi'i, đặc biệt thông qua các mạng lưới thương mại, giáo sĩ và tiếp xúc văn hóa với các trung tâm Islam Đông Nam Á như Malacca, Aceh, Kelantan và Patani. Những ảnh hưởng này được thể hiện ở nhiều khía cạnh:

- Tuân thủ kinh Koran và giáo lý chuẩn mực: Các cộng đồng Awal chú trọng việc đọc, học và giải thích kinh Koran, tuân thủ các nghi lễ tôn giáo và giáo lý cơ bản của Sunni Shafi'i. Điều này cho thấy ảnh hưởng từ các giáo sĩ và thương nhân Sunni Đông Nam Á, vốn đem theo cả truyền thống học thuật và phương pháp giảng dạy.
- Áp dụng luật lễ nghi và truyền thống học thuật: Một số thực hành trong Agama Awal phản ánh cách thức tổ chức nghi lễ, lễ cầu nguyện, các tuần lễ và tháng lễ tôn giáo tương tự Sunni Shafi'i. Ngoài ra, truyền thống học thuật, bao gồm việc đọc kinh theo trật tự nhất định, ghi chép và truyền khẩu các kiến thức tôn giáo, cho thấy sự tiếp nhận từ các trung tâm Islam Đông Nam Á.
- Thích nghi với bối cảnh bản địa: Mặc dù tiếp nhận các yếu tố Sunni Shafi'i, Agama Awal vẫn duy trì tính bản địa hóa cao. Giáo sĩ Acar đọc kinh Koran bằng tiếng Ả Rập nhưng phát âm theo giọng Cham, nhiều trường hợp không hiểu trọn vẹn nội dung nguyên bản; nghi lễ được điều chỉnh để phù hợp với phong tục và tập quán địa phương; và các giáo lý được truyền dạy thông qua hệ thống thầy - trò, đảm bảo tính liên tục và thích nghi với cộng đồng Cham.
- Hình thái tôn giáo linh hoạt: Sự kết hợp giữa tuân thủ Sunni chuẩn mực và thích nghi địa phương tạo nên một hình thái Islam đặc thù tại Panduranga, vừa bảo đảm tính hợp pháp tôn giáo theo giáo lý Hồi giáo, vừa giữ được bản sắc văn hóa Cham. Đây là lý do Agama Awal có thể tồn tại lâu dài, ngay cả khi các hình thái Islam chuẩn mực xuất hiện ở các khu vực khác của Đông Nam Á.

Ảnh hưởng Sunni Shafi'i trong Agama Awal không chỉ là một yếu tố giáo lý, mà còn là công cụ để củng cố tổ chức tôn giáo, giáo dục và thực hành nghi lễ, đồng thời ảnh hưởng bản địa, tạo ra sự pha trộn độc đáo với dấu vết Shia và văn hóa Cham.

3.2.3. Kết hợp Shia và Sunni trong Agama Awal

Sự pha trộn giữa dấu vết Shia và ảnh hưởng Sunni đã tạo nên một hình thái Islam Champa đặc thù, hay còn gọi là Agama Awal, phản ánh cả quá trình tiếp nhận xuyên khu vực lẫn phát triển trong điều kiện địa phương.

Dấu ấn Shia thể hiện qua cấu trúc giáo sĩ (Acar) và vai trò trung gian của họ trong đời sống cộng đồng, cũng như trong một số nghi lễ đặc thù, nơi giáo sĩ định hướng đạo đức và giáo lý tương tự mô hình Shia.

Ảnh hưởng Sunni thể hiện ở việc tuân thủ Kinh Koran, áp dụng luật lễ nghi chuẩn mực, và truyền thống học thuật đến từ các trung tâm Sunni Shafi'i Đông Nam Á như Malacca, Aceh, Kelantan. Mặc dù tiếp nhận các yếu tố này, các giáo sĩ và cộng đồng Cham đã thích nghi chúng với bối cảnh xã hội và văn hóa Cham, bao gồm phương thức đọc thiên Kinh Koran theo giọng Cham, nghi lễ, tập tục và sinh hoạt cộng đồng.

Agama Awal hòa hợp với đời sống văn hóa Cham từ ngôn ngữ, âm nhạc, nghi thức tôn giáo đến các tập tục cộng đồng, tạo ra một hệ thống tôn giáo vừa đảm bảo tính hợp pháp theo giáo lý Hồi giáo, vừa giữ được bản sắc văn hóa Cham.

Theo kết quả nhiều nghiên cứu, Agama Awal ở tỉnh Ninh Thuận còn sót lại nhiều dấu tích hệ phái Shia của người Ba Tư, trong khi Agama Awal ở tỉnh Bình Thuận lại mang đậm dấu tích của Islam Sunni, và cả hai khu vực thuộc Panduranga đều chịu ảnh hưởng mạnh mẽ của văn hóa Islam Malay (dòng Sunni), tương tự các cộng đồng Islam ở Java, Malaysia.

Dựa trên nhiều kinh sách do các giáo sĩ (Acar) Agama Awal hiện đang sử dụng, giáo lý thực hành được xem là thuộc Mazhab Shafi'e, một trong những nhánh chính của dòng Sunni phổ biến tại Malaysia, Indonesia, Brunei và nhiều quốc gia Đông Nam Á khác. Bên cạnh đó, một số tài liệu lưu giữ trong giới Acar phản ánh ảnh hưởng của Sufi, một trường phái tâm linh nhấn mạnh lối sống giản dị, tu luyện tính cách và thanh lọc tâm hồn.

Đáng chú ý, trong các kinh sách của Agama Awal thường nhắc đến các danh xưng như “Ali”, “Fatimah”, “Hasan”, “Husin”. Điều này dẫn đến câu hỏi liệu Agama Awal có thuộc dòng Shia hay không. Mặc dù chưa có nghiên cứu diện rộng để xác định, nhưng dựa trên giáo lý thực hành Shafi'e và cách thức tổ chức tín ngưỡng, có thể nhận xét rằng hệ phái Agama Awal vẫn mang đậm nét Sunni. Việc nhắc đến các danh xưng Shia là điều bình thường, vì dòng Sunni cũng tôn kính những nhân vật này.

Các kinh sách do giáo sĩ (Acar) lưu giữ tại Ninh Thuận và Bình Thuận bao gồm: các chương của thiên Kinh Koran, hướng dẫn thực hiện nghi lễ Salat (solat), các nghi lễ trong tháng Ramadan (Ramawan), bố thí, nghi thức kết hôn, ... Giáo sĩ Agama Awal, thuộc hệ phái Islam dòng Sunni, còn gọi hệ phái này là Hồi giáo Awal hoặc Hồi giáo Champa, là hệ phái Hồi giáo duy nhất chỉ tồn tại tại Việt Nam (thuộc tiểu vương quốc Panduranga-Champa).

*Sai lầm phổ biến của nhiều nhà nghiên cứu thường xem Agama Awal là Hồi giáo “bản địa” mà không phân biệt đâu là yếu tố bản địa và đâu là dấu tích của Islam chuẩn mực, do họ chưa hiểu cặn kẽ về giáo lý chính thống. **Khái niệm Islam chính thống đề cập đến giáo lý chuẩn mực như thiên Kinh Koran, Hadith, còn các nhánh hay chi phái dựa trên giáo lý này để dần hoàn thiện sự chính thống.***

Thực tế cho thấy Islam trong các cộng đồng Đông Nam Á không lúc nào tuân thủ nghiêm ngặt luật lệ chuẩn mực: ví dụ đầu thế kỷ 20 ở Kelantan - Malaysia, phụ nữ chỉ che đến phần ngực dưới, vẫn lộ phần ngực trên và vai, các lễ tục Mak Yong, cúng thần Yang, bói toán, chữa bệnh bằng bùa phép vẫn tồn tại. Chỉ khi chính quyền Hồi giáo Liên Malaysia (PMIP, sau là PAS) nắm quyền từ 1959, nhiều tập tục ảnh hưởng thần linh mới bị loại bỏ, và Islam ở Malaysia mới hoàn thiện dần theo chuẩn mực chính thống. Tuy nhiên, ở các vùng hẻo lánh của Indonesia, Malaysia, nhiều tín đồ vẫn duy trì một số nghi lễ truyền thống dưới hình thức khác hoặc dưới vỏ bọc Islam.

Từ khi Islam du nhập vào cộng đồng Cham, người Cham gọi tôn giáo này là Asulam (sau này là Awal) và tự nhận mình là Bani (nghĩa là người nhập đạo, người có đạo) khác với Hindu. Sau này, người Cham Hindu theo Agama Ahier tin vào Allah và gọi mình là Cham Ahier, vừa thờ Allah, vừa chăm sóc tháp Champa và gìn giữ văn hóa Champa.

Chính sự kết hợp Shia - Sunni, cùng ảnh hưởng văn hóa xuyên khu vực và thực tiễn xã hội Cham, giải thích lý do Agama Awal không thể xếp vào bất kỳ nhánh Sunni hay Shia chuẩn mực nào, đồng thời thể hiện khả năng thích nghi và dung hợp cao của Islam trong bối cảnh Đông Nam Á. Agama Awal không chỉ là một hệ thống tôn giáo đơn lẻ, mà là một hệ thống đa tầng, vừa ảnh hưởng văn hóa Cham, vừa chịu ảnh hưởng xuyên khu vực, vừa phản ánh dấu tích Shia và Sunni, tạo nên đặc thù tôn giáo độc đáo của cộng đồng Cham tại Panduranga-Champa sau thế kỷ XV .

4. Hệ thống giáo sĩ Acar: cấu trúc và chức năng

4.1. Acar - trung tâm tổ chức của Agama Awal

Một trong những đặc trưng nổi bật của Agama Awal là hệ thống giáo sĩ Acar, giữ vai trò hạt nhân trong việc tổ chức và điều phối đời sống tôn giáo của cộng đồng Cham. Không chỉ giới hạn trong phạm vi chức sắc tôn giáo, Acar còn đảm nhiệm các chức năng giáo dục, chuẩn mực xã hội và duy trì truyền thống, qua đó góp phần định hình cấu trúc xã hội Panduranga-Champa từ sau thế kỷ XV.

Về mặt tổ chức, Agama Awal được cấu trúc theo hai tầng chính:

1. **Acar** (giáo sĩ): Là những người đứng đầu thánh đường hoặc đơn vị cộng đồng, chịu trách nhiệm hướng dẫn nghi lễ, truyền dạy thiên kinh Koran và bảo tồn tri thức tôn giáo. Việc đào tạo Acar chủ yếu diễn ra thông qua hai con đường: truyền thừa gia đình và hệ thống thầy-trò (gru, pataow), tạo nên một cơ chế kế tục mang tính liên tục và ổn định. Trong cấu trúc này, Acar đóng vai trò trung gian giữa giáo lý Islam và thực tiễn xã hội Cham, vừa duy trì tính hợp chuẩn tôn giáo, vừa điều chỉnh các thực hành phù hợp với bối cảnh địa phương.

2. **Hệ thống thầy-trò** (gru, pataow): Bao gồm các học trò và trợ lý tôn giáo, tham gia hỗ trợ nghi lễ, học tập thiên kinh Koran và tiếp nhận tri thức từ Acar. Hệ thống này tạo ra một cấu trúc phân tầng rõ ràng, đồng thời bảo đảm quá trình truyền thừa kiến thức và nghi thức tôn giáo, chủ yếu thông qua phương thức truyền khẩu.

Trên cơ sở đó, vai trò của Acar có thể được phân tích theo ba chức năng chính:

- Chức năng nghi lễ: Acar trực tiếp điều hành các nghi lễ tôn giáo, từ cầu nguyện thường nhật, các dịp lễ lớn như Ramadan (Ramawan), đến các nghi lễ vòng đời và sinh hoạt cộng đồng.

- Chức năng bảo tồn kinh điển: Thiên kinh Koran được chép tay, lưu giữ và truyền dạy qua nhiều thế hệ, đôi khi kèm chú giải bằng tiếng Cham. Việc đọc kinh theo ngữ âm Cham cho phép duy trì thực hành tôn giáo ngay cả khi khả năng hiểu tiếng Ả Rập còn hạn chế.

- Chức năng xã hội - đạo đức: Acar tham gia định hướng chuẩn mực đạo đức, tư vấn các quan hệ xã hội và giải quyết tranh chấp trong cộng đồng, qua đó đóng vai trò như một thiết chế điều hòa giữa giáo lý Islam và đời sống xã hội địa phương.

Acar không chỉ là tầng lớp giáo sĩ, mà còn là thiết chế trung tâm bảo đảm sự vận hành của Agama Awal trên cả ba phương diện: tôn giáo, giáo dục và xã hội. Cấu trúc này phản ánh một hình thái Islam được tổ chức theo hướng địa phương hóa sâu sắc, trong đó tính liên tục truyền thừa và khả năng thích nghi với bối cảnh văn hóa Cham là những yếu tố quyết định sự tồn tại lâu dài của hệ thống.

4.2. Cấp bậc và chức năng giáo sĩ Acar Awal

4.2.1. Khái niệm “Acar” trong Agama Awal

Trong hệ phái Agama Awal, thuật ngữ Acar là danh từ chung để chỉ các giáo sĩ và giới chức sắc tôn giáo, không phải là một chức danh riêng biệt. Về nghĩa gốc, Acar được hiểu là người thầy, người có tri thức, người giáo dục bậc cao, có khả năng truyền dạy giáo lý và hướng dẫn đời sống tâm linh cho tín đồ, tức là một người đạo sư.

Trong thực hành, Acar thường mặc áo dài trắng (jubah, gốc Ả Rập), xà rồng trắng và khăn đầu (*khen*), trang phục này được xem là kế thừa từ các đời Thiên sứ (*nabi*) và Thiên sứ cuối cùng là Muhammad. Những người mặc trang phục này được cộng đồng nhận diện là Acar, không phân biệt cấp bậc, và thuật ngữ Acar còn áp dụng cho những người đang trong quá trình học tập và đào tạo tôn giáo, thể hiện tính linh hoạt và mở trong cơ chế giáo dục Agama Awal.

Trong ngôn ngữ dân gian Cham, thuật ngữ Acar xuất hiện trong nhiều cách diễn đạt:

- “ong aw kaok - ឲ្យ កាខ ក្រៃក្រៃ”: chỉ Acar mặc áo trắng;

- “Acar nao hamu - កាខ ណា ហាមូ”: nghĩa là ông Acar đi ruộng, chỉ một giáo sĩ nói chung, không xác định bậc hay chức danh.

Về mặt ngôn ngữ học, Acar có liên hệ với các từ tương đương trong các nền văn hóa khác:

- Cham: *acar* ≈ *gru* (thầy)

- Sanskrit/Hindi: *ācārya* (giáo sư, đạo sư, người truyền dạy tri thức tâm linh)

- Malay: *Cikgu* ≈ *guru* (người thầy, bậc thầy, trí thức)

Do đó, Acar cơ bản mang nghĩa “người thầy”, nhưng trong bối cảnh Agama Awal còn bao hàm vai trò giáo sĩ, hướng dẫn nghi lễ, giảng dạy tín đồ, đồng thời là một thành tố xã hội quan trọng, giúp duy trì sự ổn định, truyền thừa giáo lý và giá trị đạo đức trong cộng đồng Cham qua nhiều thế hệ.

Mặc dù không có quyền lực tuyệt đối, hệ thống Acar vẫn tạo ra cấu trúc phân tầng rõ ràng, kết hợp vai trò tôn giáo, giáo dục và xã hội. Cấu trúc này đảm bảo tính liên tục trong truyền thừa thiên Kinh Koran, nghi lễ và chuẩn mực đạo đức, giúp Agama Awal tồn tại và thích nghi lâu dài trong cộng đồng Cham.

4.2.2. Hệ thống cấp bậc giáo sĩ Acar

Hệ thống giáo sĩ Acar trong Agama Awal được phân thành năm bậc, phản ánh cơ cấu tổ chức tôn giáo rõ ràng:

1. **Guru /Gru** (Su cǎ): Là cấp cao nhất, am hiểu sâu giáo lý và giáo luật, có phẩm chất đạo đức tốt. Guru lãnh đạo thánh đường, đứng đầu hàng chức sắc Agama Awal (Bani Awal), quyết định các vấn đề tôn giáo và nghi lễ. Có trợ lý Naep (phó) hỗ trợ công việc. Đồng thời đảm nhiệm vai trò đào tạo giáo sĩ và hướng dẫn tín đồ.

2. **Imam**: Giáo sĩ có kiến thức vượt trội so với tín đồ thông thường, phụ trách hướng dẫn các lễ cầu nguyện (Solat), đặc biệt lễ chính thứ Sáu (Suk), tháng Ramadan (Ramawan) và các lễ đặc biệt khác. Quản lý và điều hành việc hành lễ trong thánh đường, đảm bảo nghi lễ được thực hiện đúng truyền thống Agama Awal. Những Imam xuất sắc có thể trở thành Imam Pak Pluh (Imam 40) là lực lượng nòng cốt duy trì giáo lý.

3. **Katip** (Khotip): Đảm nhiệm việc thuyết giáo (khotbah) trên Minbar trong các buổi lễ, đặc biệt là lễ thứ Sáu (Suk) và Ramadan (Ramawan). Vai trò chính là truyền đạt giáo lý chuẩn mực.

4. **Madin** (Tuan, Ustaz): Thực hiện nghi lễ tại thánh đường và tư gia, hướng dẫn tín đồ thực hành giáo lý. Đồng thời tham gia quản lý thánh đường và hỗ trợ giáo dục tôn giáo. Trong Agama Awal hiện nay, Madin không có hệ thống trường lớp chính thức, vì vậy vai trò giáo dục trực tiếp hạn chế, chủ yếu hỗ trợ Acar và thực hành nghi lễ.

5. **Bilal**: Thực hiện Azan (Adhan), kêu gọi tín đồ cầu nguyện. Là cấp thấp hơn, hỗ trợ duy trì sinh hoạt tôn giáo thường nhật.

4.2.3. Nguồn gốc và đối chiếu ngôn ngữ của “Acar”

Thuật ngữ Acar trong Agama Awal của người Cham có nguồn gốc từ tiếng Sanskrit ācārya (acharya), nghĩa là “người thầy” hay “đạo sư”, chỉ những cá nhân có tri thức uyên thâm, có khả năng truyền dạy giáo lý và hướng dẫn đời sống tâm linh cho tín đồ. Việc sử dụng từ ngữ hay thuật ngữ Sanskrit thường phổ biến tại Champa hay một số nước Đông Nam Á, trong đó các từ Sanskrit được tiếp nhận và bản địa hóa trong ngôn ngữ và văn hóa địa phương.

So sánh với các ngôn ngữ trong khu vực, có thể nhận thấy các từ tương đồng về ý nghĩa:

1. **ᱠᱟᱨᱢᱟ** (acar) trong tiếng Cham tương đương **ᱚᱨᱚ** (gru): chỉ người thầy hoặc bậc thầy có tri thức;
2. **อาจารย์** (àchràn) trong tiếng Thái tương đương **ครู** (khrū): thầy giáo, trí thức, người tài giỏi, người bậc thầy.
3. **आचार्य** (ācārya / acharya) trong tiếng Hindi/Sanskrit tương đương **गुरु** (guru): người giáo dục, bậc trí thức, người truyền đạt kiến thức tâm linh cho tín đồ, đạo sư.
4. **چڠك** (Cikgu) trong tiếng Malay tương đương **غور** (guru): người thầy, bậc thầy, người có tri thức, người có trình độ giáo dục cao.
5. **आचार्य** (acharyak) trong tự điển Étienne Aymonier (E. Aymonier): người thầy, người giáo dục bậc cao.

Nhìn chung, các thuật ngữ này đều tập trung vào vai trò giáo dục và truyền đạt tri thức, thể hiện ý nghĩa cốt lõi của khái niệm “người thầy” trong nhiều nền văn hóa. Trong bối cảnh Cham, Acar vừa giữ nguyên giá trị sư phạm, vừa mang thêm chức năng giáo sĩ và hướng dẫn nghi lễ, phản ánh quá trình sử dụng thuật ngữ Sanskrit trong đời sống tôn giáo và xã hội của cộng đồng Cham.

4.2.4. Đặc điểm và giới hạn của Acar trong thực tế hiện nay

Trong bối cảnh hiện đại, vai trò của Acar cần được hiểu theo thực tế, khác biệt so với khái niệm “bậc thầy” nguyên gốc. Acar không phải là tu sĩ xuất gia như trong truyền thống Phật giáo; họ vẫn là tín đồ Agama Awal (Islam Champa) và duy trì mối quan hệ mật thiết với cộng đồng, không sống tách biệt khỏi xã hội.

Trình độ học vấn và năng lực giữa các Acar hiện nay không đồng đều, phản ánh sự đa dạng về quá trình đào tạo và kinh nghiệm thực hành. Phần lớn Acar chủ yếu đảm nhận các chức năng cơ bản sau:

- Đọc và giảng dạy Kinh Qur’an cho tín đồ trong thánh đường và tư gia;
- Thực hiện các nghi lễ tôn giáo theo truyền thống Agama Awal;
- Hướng dẫn đời sống tôn giáo cơ bản, bao gồm tuân thủ các quy định về cầu nguyện, lễ hội và phong tục tín ngưỡng.

Ý nghĩa “bậc thầy” của thuật ngữ Acar trong thực tiễn hiện nay đã thu hẹp và biến đổi so với nghĩa gốc. Vai trò của họ chủ yếu tập trung vào thực hành tôn giáo và giáo dục cơ bản, thay vì đảm nhiệm chức năng học giả hay lãnh đạo tôn giáo cấp cao như trong lịch sử.

4.2.5. So sánh với các thuật ngữ tôn giáo khác

Để hiểu đúng vị trí và ý nghĩa của thuật ngữ Acar trong Agama Awal, cần đặt nó trong bối cảnh so sánh với các thuật ngữ tôn giáo tương đương trong các truyền thống khác:

1. **Ācārya**: Trong tiếng Sanskrit, ācārya chỉ một người thầy tôn giáo hoặc đạo sư, có nhiệm vụ truyền dạy kinh điển và hướng dẫn đạo đức. Vai trò của ācārya mang tính cá nhân, sư phạm và giáo dục, không gắn liền với quyền lực chính thức hay cấp bậc trong hệ thống tôn giáo. Khái niệm này nhấn mạnh đến chức năng giảng dạy và truyền đạt tri thức hơn là vai trò lãnh đạo tập thể.

2. **Ulama**: Ulama là tầng lớp học giả Hồi giáo, bao gồm nhiều cá nhân có trình độ nghiên cứu về Koran, Hadith và luật Hồi giáo (fiqh). Đây là một tập thể học thuật, giữ vai trò diễn giải giáo lý, hướng dẫn cộng đồng và phát triển truyền thống tôn giáo. Khác với ācārya hay Acar, ulama mang tính chuyên môn tập thể, không phải là danh xưng cá nhân cụ thể, và có thể bao gồm nhiều cấp bậc học thuật khác nhau.

3. **Ayatollah**: Trong Hồi giáo Shia, Ayatollah là danh hiệu cấp cao, dành cho những học giả đạt trình độ rất cao, có khả năng tự suy luận luật (ijtihad) và lãnh đạo tinh thần. Đây là cấp bậc chính thức, đi kèm quyền lực tôn giáo và pháp lý lớn, vượt xa vai trò của một “người thầy” đơn thuần.

Xét về vai trò và chức năng, Acar gần với ý nghĩa của “ācārya” hơn, vì nó nhấn mạnh đến vai trò giảng dạy, hướng dẫn tín đồ và truyền đạt tri thức tâm linh, mà không gắn với tập thể học giả (ulama) hay quyền lực tôn giáo cấp cao (ayatollah). Tuy nhiên, khác với ācārya trong truyền thống Ấn Độ, Acar còn kết hợp chức năng thực hành nghi lễ và vai trò xã hội, phản ánh tính bản địa hóa của Hồi giáo tại Champa.

4.3. Đặc điểm của hệ thống Acar

Hệ thống giáo sĩ Acar trong Agama Awal thể hiện những đặc trưng riêng biệt, khác biệt rõ rệt so với các học giả kinh viện Islam chuẩn quốc tế như ulama hay ayatollah. Những đặc điểm này phản ánh Islam (Agama Awal) trong cộng đồng Cham tại Panduraga, vừa duy trì giáo lý cơ bản, vừa thích nghi với văn hóa và xã hội địa phương.

1. Không phải học giả kinh viện chuẩn quốc tế

- Các Acar không được đào tạo tại các trung tâm giáo dục Islam chuẩn mực như madrasah ở Trung Đông hay các trung tâm Shafī'i ở Đông Nam Á (Malacca, Aceh, Kelantan).

- Kiến thức và năng lực tôn giáo của Acar chủ yếu dựa trên truyền thống địa phương và thực hành nghi lễ, tập trung vào hướng dẫn cộng đồng, giáo dục đạo đức và quản lý nghi lễ, thay vì nghiên cứu học thuật, luật Sharia phức tạp hay các luận cứ thần học chuẩn quốc tế.

- Do đó, *Acar là hình thái giáo sĩ thực hành, không phải học giả kinh viện.*

2. Truyền thừa mang tính địa phương và truyền khẩu

- Vai trò và kiến thức của Acar thường được truyền từ thầy sang trò hoặc trong gia đình, tạo nên mạng lưới giáo sĩ nội bộ bền vững.

- Hình thức truyền thừa này đảm bảo tính liên tục của nghi lễ, giáo lý và văn hóa, duy trì bản sắc Agama Awal qua nhiều thế hệ, ngay cả trong bối cảnh biến động chính trị, xã hội và văn hóa từ thế kỷ XV trở đi.

- Quá trình truyền thừa dựa trên thực hành và ghi nhớ, không phụ thuộc vào văn bản hay chứng chỉ quốc tế, nhấn mạnh vào khả năng thực hiện nghi lễ, đọc thiên Kinh Koran và hướng dẫn cộng đồng.

3. Cách đọc và học Thiên Kinh Koran

Thiên Kinh Koran được đọc bằng tiếng Ả Rập nhưng phát âm theo giọng Cham, tạo nên hình thái nghi lễ đặc thù.

- Trong nhiều trường hợp, Acar và tín đồ không hoàn toàn hiểu nội dung nguyên gốc; thiên kinh Koran được học và truyền đạt như phương tiện thiêng liêng, kết hợp với chú giải hoặc giải thích bằng tiếng Cham để hướng dẫn cộng đồng.

- Điều này phản ánh Islam Champa sơ kỳ, mang tính thực hành, ảnh hưởng văn hóa bản địa và khác biệt so với hình thức học thuật kinh viện Sunni hay Shia quốc tế.

Những đặc điểm trên cho thấy Acar là thiết chế Islam đặc thù của Agama Awal, duy trì tôn giáo qua thực hành, nghi lễ và truyền khẩu thay vì dựa vào học thuật kinh viện chuẩn quốc tế. Hệ thống này giúp Agama Awal duy trì sự ổn định, bản sắc và tính liên tục của cộng đồng Cham qua nhiều thế kỷ, đồng thời phản ánh khả năng thích nghi của Islam trong môi trường văn hóa Đông Nam Á, nơi tôn giáo thường phải dung hợp với tập quán, truyền thống và đời sống bản địa.

5. Chức sắc tôn giáo Shia và so sánh với hệ thống Acar

5.1. Ayatollah trong Hồi giáo Shia

Trong Hồi giáo Shia, Ayatollah là danh hiệu dành cho các giáo sĩ cấp cao, có trình độ chuyên sâu về *fiqh* (luật Hồi giáo) và *usul* (nguyên tắc luận lý). Đây là một trong những chức sắc cao nhất trong hệ thống Shia Twelver, được công nhận dựa trên học thuật, uy tín và khả năng hướng dẫn cộng đồng. Thuật ngữ “Ayatollah” có nghĩa là “dấu hiệu của Thiên Chúa”, phản ánh vai trò vừa tâm linh vừa học thuật của giáo sĩ. Cần lưu ý rằng Ayatollah là tước hiệu dành cho con người, giáo sĩ, chứ không phải là danh xưng trực tiếp của Allah (Thiên Chúa). Vai trò của Ayatollah bao gồm giải thích luật Sharia, hướng dẫn tín đồ về đạo đức và thực hành tôn giáo, đồng thời trong một số bối cảnh Shia, có thể đảm nhận vai trò lãnh đạo chính trị.

Vai trò chính của Ayatollah:

- Giải thích luật Sharia: đưa ra *fatwa* (chỉ dẫn pháp lý) và hướng dẫn giáo lý cho cộng đồng, giải quyết các vấn đề tôn giáo và đạo đức.

- Lãnh đạo tôn giáo và đạo đức: định hướng niềm tin, thực hành và giáo dục tôn giáo trong cộng đồng Shia.

- Lãnh đạo chính trị (nếu có): tại một số quốc gia Shia như Iran, Ayatollah có thể đảm nhận quyền tối cao theo nguyên lý *Velayat-e Faqih*.

- Grand Ayatollah (Marja' al-Taqlid): một số Ayatollah đạt danh hiệu cao nhất, trở thành “nguồn noi theo” cho tín đồ trong đời sống tôn giáo hàng ngày.

Ayatollah là giáo sĩ cao cấp, học giả và lãnh đạo tôn giáo, đồng thời có thể đảm nhận vai trò chính trị trong bối cảnh Shia chiếm ưu thế. Họ là trung tâm học thuật, pháp lý và đạo đức, đồng thời được tín đồ tin tưởng tuyệt đối về giáo lý và thực hành.

Thực hành trong tháng Ramadan:

Trong Shia Islam, có một thực hành gọi là *i'tikāf*, nghĩa là ở lại thánh đường để tụng kinh, cầu nguyện và tách khỏi các hoạt động thể tục trong 30 ngày, thường vào 10 ngày cuối của tháng Ramadan (Ramawan). Ngày nay thực hành này không bắt buộc đối với Ayatollah, mà là một hành trình cá nhân hay cộng đồng; các giáo sĩ như Ayatollah có thể tham gia *i'tikāf* nếu muốn, nhưng đây là lựa chọn tôn giáo cá nhân, không phải là chức năng chính thức hay nhiệm vụ bắt buộc như việc giáo sĩ Acar phải trực tiếp tham gia nghi lễ suốt tháng Ramadan (Ramawan) trong hệ thống Agama Awal.

5.2. So sánh với hệ thống Acar trong Agama Awal

Hệ thống **Acar** trong Agama Awal của Champa có một số điểm tương đồng hình thức với mô hình giáo sĩ Shia (**Ayatollah**), chủ yếu ở vai trò thực hành và định hướng cộng đồng, nhưng khác biệt rõ rệt về học thuật, quyền lực và phạm vi ảnh hưởng.

+ Điểm tương đồng

1. Điều phối đời sống tôn giáo:

- Acar điều hành đời sống tôn giáo và nghi lễ trong cộng đồng Cham, tương tự như Ayatollah giải thích giáo lý và hướng dẫn cộng đồng Shia.
- Cả hai đều đóng vai trò trung gian giữa giáo lý và tín đồ, giúp cộng đồng duy trì niềm tin và thực hành tôn giáo.

2. Cộng đồng phụ thuộc vào giáo sĩ:

- Tín đồ Agama Awal dựa vào **Acar** để hướng dẫn nghi lễ, đọc và hiểu thiên kinh Koran, thực hành giáo lý.
- Tương tự, tín đồ Shia dựa vào **fatwa** và hướng dẫn giáo lý của Ayatollah.
- Sự phụ thuộc này mang tính **thực hành và tinh thần**, không đi kèm kiến thức học thuật chuẩn quốc tế.

3. Giáo sĩ là trung gian với Thượng đế:

- Acar không chỉ thực hiện nghi lễ mà còn là cầu nối tinh thần giữa cộng đồng và Allah (Po Aluah), tương tự như vai trò của Ayatollah đối với giáo lý Shia.

+ Điểm khác biệt

1. Học thuật và quyền lực:

- Acar là giáo sĩ **thực hành**, không phải học giả kinh viện; kiến thức chủ yếu dựa trên truyền thống địa phương và thực hành nghi lễ.
- Ayatollah là **học giả pháp lý**, có thể đưa ra **fatwa**, lãnh đạo tinh thần, và trong một số bối cảnh Shia còn có quyền lực chính trị.

2. Tham gia nghi lễ:

- Acar thường trực tại thánh đường, hướng dẫn và thực hiện nghi lễ liên tục trong toàn bộ tháng Ramadan (Ramawan).
- Ngược lại, Ayatollah không bắt buộc phải có mặt trong thánh đường suốt tháng Ramadan; việc tham gia i'tikāf (nghĩa là ở lại thánh đường để tụng kinh, cầu nguyện và tách khỏi các hoạt động thể tục) là tự nguyện, mang tính cá nhân.

Vậy, sự tương đồng giữa Acar và Ayatollah chỉ mang tính cấu trúc và vai trò thực hành, không đồng nghĩa với việc Acar là ulama chuẩn Shia hay tuân theo học thuật Shia. Acar là thiết chế tôn giáo Agama Awal, phản ánh khả năng thích nghi Islam tại Champa, duy trì ổn định và bản sắc cộng đồng mà không phụ thuộc vào chuẩn mực giáo sĩ bên ngoài.

6. Kết luận

Agama Awal không thể được hiểu hoặc xếp vào bất kỳ nhánh Shia hay Sunni thuần túy nào; đây là một hình thái Islam Champa đặc thù, còn được gọi là Hồi giáo sơ kỳ (Agama Awal), hình thành và phát triển mạnh từ thế kỷ XVII. Sự hình thành này là hệ quả trực tiếp của các biến động chính trị, xã hội và văn hóa trong thế kỷ XV, đặc biệt là sau sự sụp đổ kinh đô Vijaya, khi cộng đồng Cham buộc phải tái tổ chức đời sống tôn giáo và xã hội.

Hệ thống Agama Awal được tổ chức xung quanh tầng lớp giáo sĩ Acar, đóng vai trò trung tâm trong việc:

- Điều phối và thực hiện các nghi lễ tôn giáo;
- Bảo tồn và truyền thừa thiên Kinh Koran theo phương thức truyền khẩu;
- Hướng dẫn đời sống đạo đức, tôn giáo và phong tục cộng đồng.

Cấu trúc, chức năng và truyền thống Acar phản ánh đặc trưng lịch sử, văn hóa và xã hội của Champa, nơi Islam trong giai đoạn đầu vẫn chịu ảnh hưởng sâu sắc từ văn hóa bản địa. Hình thái tôn giáo này không chỉ mang tính nghi lễ mà còn đậm dấu ấn văn hóa Champa, thể hiện qua ngôn ngữ, âm nhạc, nghi lễ và các tập tục cộng đồng. Vai trò của Acar vượt ra ngoài giáo dục và lễ nghi, đồng thời là nhân tố trung gian trong đời sống xã hội, góp phần củng cố cấu trúc cộng đồng và bản sắc văn hóa Cham.

So sánh với Ayatollah trong Shia, hệ thống Acar có những điểm tương đồng về vai trò điều phối cộng đồng và trung gian tôn giáo, nhưng không thể đồng nhất với tầng lớp ulama chuẩn Shia; quyền lực, học thuật và cơ chế truyền thừa của Acar hoàn toàn khác biệt, chủ yếu dựa trên truyền thống nội bộ và thực hành địa phương hơn là học thuật hệ thống hoặc cấp bậc chính thức.

Do đó, Agama Awal cần được nghiên cứu và tiếp cận như một hiện tượng Islam Champa riêng biệt, phản ánh sự dung hợp tinh tế giữa dấu vết Shia và Sunni, đồng thời thể hiện khả năng thích nghi và linh hoạt của Hồi giáo trong bối cảnh văn hóa Đông Nam Á sau thế kỷ XV. Hình thái này vừa đảm bảo tính liên tục tôn giáo, vừa giữ được bản sắc văn hóa và xã hội của cộng đồng Cham, trở thành một nhánh Islam đặc thù và lâu bền trong lịch sử Panduranga-Champa.

Tài liệu tham khảo

1. Andaya, Barbara Watson. *The Kingdom of Champa*. University of Hawaii Press, 2008.
2. Azra, Azyumardi. *The Transmission of Islamic Reformist Thought in the Malay World*. Amsterdam University Press, 2004.
3. Bruckmayr, Philipp. *Islamic Communities in Southeast Asia: Historical and Anthropological Perspectives*. Routledge, 2019.
4. Chou, Cecilia. *Muslims in Southeast Asia: Historical Dynamics and Cultural Interactions*. Singapore University Press, 2016.
5. Fealy, Greg, and White, Sally. *Expressing Islam: Religious Life and Politics in Indonesia*. Singapore: ISEAS, 2008.
6. Hooker, M.B. *Islam in South-East Asia*. London: Curzon Press, 1983.
7. Putra Podam. *Agama Awal ở Champa: Cấu trúc tôn giáo và vai trò chức sắc Acar*. Champa.one, 2026.
8. Ricklefs, M.C. *A History of Modern Indonesia since c. 1200*. Palgrave Macmillan, 2008.
9. Said, Hamid. *Shafi'i Jurisprudence and the Spread of Islam in Maritime Southeast Asia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2012.
10. Taylor, K.W. *Cham Muslims of the Mekong Delta: Place and Identity in the Islamic World*. Routledge, 2005.
11. Watson, James L. *Southeast Asia and the Middle East: Historical Interactions*. Harvard University Press, 2010.
12. Wibisono, Bambang. *Islam in Java and the Malay World: History and Culture*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press, 2011.